

Kiss Tamás

A fejlődési idealizmus és a neoliberais populizmus között Szempontok a román professzionális középosztály antikorrupciós diskurzusának értelmezéséhez

Az ezredfordulót követően a korrupcióellenesség, a klientelizmus elutasítása és a meritokratizmus köré egy igen erőteljes identitásdiskurzus szerveződött, amit a román társadalom széles rétegei osztanak, de leginkább a fiatal és középkorú, felsőfokú képzettséggel rendelkező urbánus középosztály körében népszerű. Az identitásdiskurzus hordozói önmagukat „progresszívként”, „Nyugat-barátként”, vagy nemes egyszerűséggel „Románia jobbik arcaként” határozzák meg. 2017 februárjában, a hírhedt 13. kormányrendelet (OUG 13)¹ kibocsátását követően, százezrek vonultak az utcára országszerte, a korrupció ellen tüntető fiatalok ikonikus képei pedig bejárták a vezető nyugati sajtóorgánumokat. Mindez óriási többletlegitimitást adott a korrupcióellenes retorikának, illetve a körülötte kikristályosodó identitásdiskurzusnak.

Tanulmányom első (már mások, például Alina Mungiu-Pippidi² által is megfogalmazott) tézise, hogy a korrupcióellenesség köré szerveződő identitásdiskurzus valójában a populizmus egy nem szokványos formája. Ezzel nem azt akarom sugallni, hogy a román korrupcióellenesség minden elemében azonos vagy hasonló lenne azokhoz a politikai diskurzusokhoz, amelyeket Kelet- vagy Nyugat-Európában szokványosan populizmusként szoktunk beazonosítani. Ellenkezőleg, a korrupcióellenes diskurzus sok szempontból szemben áll az Orbán

Kiss Tamás szociológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója.
E-mail: t_kiss77@yahoo.com

- 1 A 13. számú kormányrendelet módosította Románia büntető törvénykönyvét, az általános vélekedés szerint megbocsátott egyes korrupciós bűncselekményeket.
- 2 Lásd Alina Mungiu Pippidi: Romania's Italian-Style Anticorruption Populism. *Journal of Democracy* 2018 (29):3, 104–116.

Viktor, Jarosław Kaczyński vagy Nikola Gruevski képviselte irányvonalal. A legfontosabb különbség, hogy ez utóbbiak nem minden elemében igenlik a nyugati modellkövetésen és a nyitott, globális piacgazdaságon alapuló fejlődési modellt, az úgynevezett *fejlődési idealizmust*,³ míg a román antikorrupciós diskurzus kifejezetten a fejlődési idealizmus talaján áll. A populizmus minimalista meghatározásának azonban nem része a fejlődési idealizmus, illetve a globalista-neoliberális fejlődési modell elutasítása. A román korrupcióellenesség pedig megfelel a populizmus minimalista meghatározásának, ugyanis egy manicheista világképet reprodukál, a politikai közösség társadalmi kizárásra építő meghatározását propagálja, és végső soron veszélyezteti a liberális demokrácia intézményes berendezkedését.

A tanulmány második tézise, hogy a korrupcióellenes diskurzust sokan pontosan „progresszív” jellege, vagyis a fejlődési idealizmussal való összekapcsolódása miatt vonakodnak populizmusként címkézni. Ahhoz, hogy a román antikorrupciós diskurzus különböző jelentésrétegeit szétszálazzam, nem pusztán egy populizmustipológiában próbálok elhelyezni azt, hanem a fejlődési idealizmushoz való viszonyát is megkísérlem egyértelművé tenni.

A tanulmány hat részre tagolódik. Az első részben röviden vázolólok a román politikai mező két, egymással ütköző metanarratíváját. Közülük az egyik éppen az általam elemzett korrupcióellenesség, míg a másik a „párhuzamos állam” diskurzusa, ami az antikorrupciós intézkedések ellenhatásaként született meg. A második részben, az ezzel kapcsolatos szakirodalomra támaszkodva, megadom a populizmus minimalista meghatározását, ami alapján eldönthetővé válik, hogy a román antikorrupciós diskurzus beazonosítható-e populizmusként. A harmadik rész röviden áttekinti az 1980-as éveket követő periódus európai populizmusainak a legfontosabb jellemvonásait, majd a negyedik részben a rendszerváltás utáni kelet-európai populizmusok jellemzésére térek át. Ezen a ponton részletesebben tárgyalom a fejlődési idealizmus fogalmát, illetve osztályozom a különböző fejlődési diskurzusokat. Amellett érvelek, hogy Kelet-Európában a populizmus jelensége nem érthető meg a félperifériás helyzet meghaladására vonatkozó szándékra, illetve az utoléró modernizáció (*catch-up type modernization*) ígéretére való utalás nélkül. Az ötödik részben a román antikorrupciós diskurzus kialakulását mutatom be, és amellett érvelek, hogy az valójában egy

3 A fejlődési idealizmus (*developmental idealism*) kifejezés Arland Thorntontól származik (Arland Thornton: *Reading History Sideways: The Fallacy and Enduring Impact of the Developmental Paradigm on Family Life*. Chicago University Press, Chicago, 2005.)

felülről építkező politikai program és a hozzá tartozó retorika, valamint egy alulról építkező („civil”) protesztmozgalom fúziójaként jött létre. A hatodik rész az így kialakult identitásdiskurzus jellemzésére vállalkozik, visszautalva egyfelől a populizmustipológiákra, másfelől pedig a fejlődéssdiskurzusokra. Míg a populizmus irodalmában a Paolo Gerbaudo⁴ által vázolt állampolgári populizmus (*citizenism*) jelenthet támpontot, addig a fejlődési diskurzusok tekintetében a román középosztály korrupcióellenessége a fejlődési idealizmus egy tiszta változatához, illetve a „Nyugat” és a nyugati modellkövetés egy utópisztikus elképzeléséhez kötődik.

A korrupcióellenes fundamentalizmus és a „párhuzamos állam” diskurzusa között

A korrupcióellenes kampány, majd az Országos Korrupcióellenes Igazgatóság (DNA⁵) működése körüli csatározások közel másfél évtizede uralják a román politikai küzdőteret. Mára ott tartunk, hogy a korrupcióhoz és a korrupcióellenes intézkedésekhez való viszony a legfontosabb politikai törésvonallá vált, amely mentén a klasszikus értelemben vett politikai székértáborok keletkeztek. „Korrupció-ellenesnek” vagy „DNA-ellenesnek” lenni Romániában világnézetté vált, az egymásnak feszülő metanarratívák pedig mélyülő szakadékokat teremtenek a politikai táborok között.⁶

Elsőként a korrupcióellenes diskurzus vált önmagán túlmutató általános világmagyarázattá vagy politikai metanarratívává. Következésképpen sok román(iai) gondolja úgy, hogy az ország a korrupcióellenes intézkedések révén érheti el a „jó kormányzást” (*buna guvernare*), vagy – Alina Mungiu-Pippidit,⁷ a Korrupcióellenes Igazgatóságot megalapozó romániai igazságügyi reform egyik legfontosabb ideológusát

4 Paolo Gerbaudo: *The Mask and the Flag. Populism, Citizenism and Global Protest*. Oxford University Press, Oxford, 2017.

5 Románul *Directia Națională Anticorupție*.

6 Az egymásnak feszülő nézetrendszerek tárgyilagos bemutatását lásd Dan Cirjan: *The Romanian “Parallel State”: The Political Phantasies of Feeble Populism*. *Biten*, April 3., 2018.

7 Alina Mungiu-Pippidi Monica Macovei tanácsadója volt, aki 2004 decembere és 2007 áprilisa között töltötte be igazságügyi miniszteri funkciót, és aki a korrupcióellenes kampány intézményes hátterét kidolgozta.

parafrazálva – „válhat Dániává”.⁸ A korrupcióellenes diskurzus (cizellált változata) szerint a korrupció egy általános intézményes és kulturális környezet része és következménye. Ennek jellemvonásai a klienteláris szerveződés, illetve az, hogy az informalitás folyamatosan felülírja a törvényes jogszabályokat. A korrupciótól áthatott intézményes környezet, illetve az informalitás magas szintje az ország demokratizálódása és modernizációja előtt álló legfőbb akadálnak tekinthető. Így legfőbb feladat a korrupció és a politikai osztály által működtetett patronázshálózatok felszámolása, ami a nemzetközi szervezetek felülről jövő és a civil társadalom alulról jövő nyomásának a kombinálásával érhető el, amennyiben az erre specializált bűnüldöző szervek szintén teszik a dolgukat.

Ebben az elképzelésben természetesen nincs semmi, ami sajátosan román lenne, hanem sokkal inkább egy, a nemzetközi szervezetek által termelt és fenntartott diskurzusról van szó. A korrupció kérdése folyamatosan ott szerepel a különböző nemzetközi szervezetek napirendjén, és teljesen általános, hogy azt a fejlődés egyik legfontosabb gátjaként azonosítják. A korrupció monitorizálására olyan nemzetközi civil szervezet szakosodott, mint a Transparency International.⁹ Szintén lényeges elem, hogy a nemzetközi aktorok kulcsszerepet játszottak a román antikorrupciós intézményrendszer felépítésében, ami aztán meghatározónak bizonyult a későbbi politikai folyamatokra nézve. A csatlakozási periódusban Románia és Bulgária rendszeresen úgy jelentek meg a vezető nyugati lapok címlapjain, mint a korrupció és a maffiaszerű politikai berendezkedés melegágyai. Kelet-Európai összehasonlításban sajátos elem, hogy a bővítés második körében e két ország esetében a „rendszer-szintű korrupció” visszaszorítását csatlakozási kritériumként jelölték meg. Ráadásul a nemzetközi nyomás ebben a vonatkozásban az uniós csatlakozást követően sem enyhült. Az Európai Bizottság megpróbálta szigorú megfigyelés alatt tartani az intézményes reformokat és közvetlenül támogatni a korrupcióellenes harcot az EU-csatlakozást követően is. Ennek eszköze volt az Együttműködési és Ellenőrzési Mechanizmus, egy (az uniós intézményrendszeren belül példátlan módon) kifejezetten erre a két országra szabott monitoringrendszer. 2011-ben, amikor a vezető nyugati államok megakadályozták Románia és Bulgária csatlakozását a Schengen-övezetbe, a hivatalos indoklásban a széles körben elterjedt korrupcióra és a megfelelő ellenintézkedések hiányára hivatkoztak. Mungiu-Pippidi¹⁰ a Románia és Bulgária közötti különbségeket is kihangsúlyozta,

8 Alina Mungiu-Pippidi: *În căutarea bunei guvernări. Cum au scăpat alte țări de corupție?* Polirom, București, 2018, 57–85.

9 Lásd: <https://www.transparency.org/>.

10 Mungiu-Pippidi: *Romania's Italian-Style*. Id. kiad. 105.

és amellet érvelt, hogy a nemzetközi aktorok valójában csupán Románia esetében voltak sikeresek az antikorrupciós kampányt támogató intézményrendszer kikényszerítésében.

A nemzetközi aktorok meghatározó szerepe ellenére hiba lenne azt gondolni, hogy a korrupcióellenes diskurzus hidegen hagyta a románokat. Ellenkezőleg, rövid idő alatt mély gyökereket eresztett a romániai társadalomban és leginkább a városi középosztályt hatotta át. Először is, a korrupcióellenes retorika rendkívül sikeres kampányeszköznek és hatékony politikai fegyvernek bizonyult.¹¹ 2004-et követően valójában minden egyes kampányban ez volt a jobboldali szereplők központi üzenete. Így a korrupcióellenes harc akkor is uralma alá vonta a román politikai mezőt, ha igazuk van azoknak az elemzőknek, akik szerint a korrupcióellenes intézkedéseknek az intézményes környezetre gyakorolt hatása minimális volt, az új („európai”) intézményes környezethez való „viselkedésbeli és kulturális alkalmazkodás” pedig nem következett be.¹² Másodszor, a korrupcióellenes diskurzus fokozatosan az alulról szerveződő protesztmozgalmak és a parlamenten kívüli politikai mobilizáció központi elemévé vált, mégpedig az eredetileg diffúz és policentrikus közösségi cselekvési formák sikeres keretezése (*framing*) által.¹³

Érdemes kiemelni, hogy 2014 előtt a korrupcióellenes diskurzus hegemon pozícióban volt. Ezalatt nem azt értem, hogy az ezt megelőző periódusban hatékonyabb lett volna a korrupcióellenes küzdelem, vagy, hogy különböző politikai szereplők ne igyekeztek volna az antikorrupciós kampány elé különböző intézményes akadályokat gördíteni. A hegemonia a korrupciós retorika nyilvánosságban betöltött pozíciójára vonatkozott, vagyis arra, hogy nem volt olyan szereplő, aki a korrupcióellenes harc fontosságát, illetve az ezt megalapozó intézményes szerkezet felállításának üdvöztítő voltát nyilvánosan megkérdőjelezte volna. Ez éppenséggel az antikorrupciós diskurzus és a fejlődési idealizmus (mintegy magától értetődő) összekapcsolódásával állt összefüggésben. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az antikorrupciós diskurzus egy szélesebb értelemben vett modernizációs konszenzus részeként volt képes a román politikát az uralma alá vonni, és végső soron maga köré szervezni a politikai törésvonalakat. Modernizációs konszenzus alatt azt a helyzetet értem,

- 11 Isabela Iețcu-Fairclough: Populism and the Romanian ‘Orange Revolution’: a Discourse Analytical Perspective on the Presidential Election of December 2004. *Studies in Language & Capitalism*, 2007 (2), 31–74.
- 12 Cosmina Tanasoiu – Mihaela Racovita: Post-Accession (Anti-)Corruption Record in Romania and Bulgaria. *L’Europe en Formation* 2012 (2), 243–263. DOI: 10.3917/eufor.364.0243; Mungiu-Pippidi: *Romania’s Italian-Style*. Id. kiad.
- 13 Dan Cirjan: Did it Ever Happen? Social Movements and the Politics of Spontaneous Consensus in Post-Socialist Romania. *Lefteast*, January 4, 2016.

amikor a különböző politikai táborok, illetve a fontosabb, a nyilvánosságban konvertálható szimbolikus tőkével rendelkező aktorok (közéleti értelmiségiek, meghatározó médiaszereplők stb.) megegyeznek az ország számára kívánatos fejlődési pálya alapvonalában.¹⁴ Ilyenkor az ország előtt álló fejlődési pálya mintegy „objektíve adottként” és alternatíva nélkülüként tűnik fel.¹⁵ Kelet-Európában a rendszerváltást követően, ezen belül Romániában (viszonylag későn) a kilencvenes évek második felében, ilyen modernizációs konszenzusok alakultak ki. Ebben a vonatkozásban érdemes Dorothee Bohle és Greskovits Béla¹⁶ munkájára utalni, akik a kelet-európai kapitalizmusok különböző változatait különböztetik meg. Ezek a balti államokra, Romániára és Bulgáriára jellemző neoliberais, a visegrádi négyekre jellemző beágyazott neoliberális és a Szlovéniára jellemző (és amúgy a nyugat-európai országokhoz legközelebb álló) korporatív modellek. A szerzők szerint Románia a kilencvenes években szintén egy korporatív modell kialakításával próbálkozott, amit az állam nagyobb gazdasági szerepvállalása, a szervezett munkaerő nagyobb érdekérvényesítő képessége, illetve nemzeti protekcionizmus jellemezett (volna). Ez a kísérlet azonban az adminisztratív kapacitások elégtelensége, illetve a hatékony vezetés hiányában elbukott. A kudarcot követően az ország kénytelen volt szigorúbban követni az olyan transznacionális szereplők utasításait, mint az IMF vagy a Világbank, amelyek egy sor neoliberális reform bevezetését irányozták elő, és az országot mintegy a neoliberális berendezkedés laboratóriumává tették. A modernizációs konszenzus azt jelentette, hogy a különböző politikai szereplők és a nyilvánosság egyéb aktorai ezt a modellt mint magától értetődő és az ország számára egyedül üdvözítő fejlődési pályát fogadták el. Azt természetesen érdemes hozzátenni, hogy Romániában a (neoliberális) modernizációs konszenzus megmaradt elitkonszenzusnak, hisz a lakosság széles rétegei eközben a nagyobb állami felelősségvállalást és a nemzeti protekcionizmust támogatták.

14 Vö. Kiss Tamás: *Adminisztratív tekintet. Az erdélyi magyar demográfiai diskurzus összehasonlító elemzéséhez. Az erdélyi magyar népesség statisztikai konstrukciójáról.* Kriterion, Kolozsvár, 2010; Sebők Miklós: A modernizációs konszenzus, mint a rendszerváltás ideológiája és közpolitikája. In Földes György – Antal Attila (szerk.): *Holtpont – Társadalomkritikai tanulmányok Magyarország elmúlt 25 évéről.* Napvilág, Bp., 2016, 52–85.

15 Az objektív és szubjektív teleológia különbségéről lásd David Stark – Bruszt László: *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe.* Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

16 Dorothee Bohle – Greskovits Béla: *Capitalist Diversity on Europe's Periphery.* Cornell University Press, Ithaca, 2012.

Kelet-európai összehasonlító perspektívában szemlélve sajátos, hogy a neoliberális diskurzív renddel szembeni kritikák a politikai osztály korrupcióellenes intézkedésekkel szembeni ellenállása mentén fogalmazódtak meg.¹⁷ Az ennek nyomán létrejövő ellennarratíva, amelyet elsősorban a szociáldemokraták (PSD) termelnek és terjesztenek, fő eleme a „párhuzamos állam” megléte,¹⁸ amelynek célja, „az úgynevezett korrupcióellenes kampány leple alatt [...] tulajdonképpen a törvényesen megválasztott politikai hatalom üldöztetése és végül lefejezése”.¹⁹ Ez az argumentáció, amelyet a politikai osztály tagjai széles körben osztanak, megjelenik a PSD Végrehajtó Bizottsága 2017. november 17-én kiadott nyilatkozatában, amelyben elítéli az úgynevezett párhuzamos államot. A párhuzamos állammal kapcsolatos nyilvánosan megjelenő argumentáció ugyanakkor meglehetősen szűkszavú, ködös és összeesküvés-elmélet ízű. E szerint a „párhuzamos államot” transznacionális szervezetek (vagy a narratíva egy extrémebb formája szerint közvetlenül a CIA) hívták életre, hogy a hírszerzési szolgálatokra támaszkodva a legitim (azaz megválasztott) politikai hatalom autoritását aláássák. A titkosszolgálatokkal együttműködő Korrupcióellenes Igazgatóság a legfőbb eszköz a megválasztott köztisztviselők megfegyelmezésében és ellenőrzésében. Az argumentáció obskúrus jellege miatt nem meglepő, hogy a „párhuzamos államot” sok elemző egyszerű propagandaeszköznek tekinti, amelyet a PSD a jogállam és a jogrend autonómiája elleni támadásainak az elfedésére használ. Ezt az érvelést hivatott erősíteni, hogy egyesek a Liviu Dragnea vezette PSD, valamint Orbán Viktor Fidesze és Jarosław Kaczyński PiS pártja közötti hasonlóságra hívják fel a figyelmet.

Kis kitérőként érdemesnek tartom megjegyezni, hogy a „párhuzamos államnak” létezik egy sajátos erdélyi magyar változata is, amely szerint a DNA és a titkosszolgálatok megpróbálják megállítani az egyházi és közösségi ingatlanok visszaszolgáltatását, valamint megpróbálnak egy recentralizációs folyamatot előidézni azzal, hogy a magyar többségű Székelyföldön akadályozzák a helyi közigazgatás működését, és szisztematikus üldöztetésnek vetik alá a magyar közösség vezetőit. 2017 óta az RMDSZ politikusai ezeket az állításokat többször megfogalmazták nyilvánosan is, miközben „a párhuzamos állam” magyarellenességét a

- 17 Létezik a neoliberális diskurzusnak egy újbaloldali kritikája is, amit elsősorban a *CriticAtac* köré tömörülő fiatal értelmiségiek képviselnek. Ők a kelet-európai újbaloldali szcéna fontos szereplői, az általuk megfogalmazott kritikai diskurzus pedig kifejezetten színvonalas. Románián belüli politikai súlyuk azonban elenyésző.
- 18 A dokumentumot lásd: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2017-11-17-22118247-0-rezolutie-cex-impotriva-statului-parallel-2.pdf
- 19 Cirjan: *The Romanian "Parallel State"*. Id. kiad.

magyar elit bizonyos szegmensei köztudomású tényként kezelik. Érdekes Horváth Annát, Kolozsvár volt alpolgármesterét idézni, aki a következőket nyilatkozta, miután a bíróság első fokon három év letöltendő börtönbüntetésre ítélte:

„Hazudnék, ha azt mondanám, hogy meglepett a mai döntés. A hozzám közelállók tudják, igyekeztem minden lehetőségre felkészülni. Nem azért, mert bármi törvénytelen tettem volna, hanem azért, mert az elmúlt 526 napban saját bőrömön tapasztaltam, hogy Románia szekusállam. (...) Akik mégis próbálják a mai döntést a jogállam szabályai mentén értelmezni, azoknak üzenem: ne fáradjanak! Romániában nem leépülőben van a jogállam, hanem nincs. Megszűnt létezni. (...) Ezért az igazságügyi reform és a már egyharmadában alkotmányellenesnek minősített BTK. módosítása ellen háborgóknak tudom üzenni: nagy-nagy odafigyeléssel tanulmányozzák ezt az ügyet! Ne csússzon senki át könnyed kézlegyintéssel a részletek felett, ne áltassa magát, mert ami ebben a »doszárban« most megtörténhet, az nemcsak politikusokkal, hanem bárkivel bármikor megtörténhet, ha az éppen aktuális államrezon útját keresztezi üzletemberként vagy egyszerűen csak véleményformálóként, közösségi emberként.”²⁰

Magam ezekben a kérdésekben szükségszerűen egy agnosztikus álláspontra helyezkedem, miután szociológusként nincsenek megfelelő eszközeim az ilyen típusú argumentáció hitelességének ellenőrzésére. Ugyanakkor inkább hajlok arra, hogy a magyar elit számára kidolgozott akkommodációs modell erózióját inkább a korrupcióellenes harc egy nem szándékolt következményének, kollaterális áldozatának tekintsem, mintsem a titkosszolgálatok, vagy a „mély állam” tudatos mesterkedésének. A magyar elit román politikai mezőn belüli integrációja ugyanis a formális etnikai hatalommegosztás helyett egy nagymértékben az informalitásra alapozó partikuláris politikai alkufolyamaton keresztül valósult meg, ami a korrupcióellenes harc által uralt intézményes környezetben problematikussá vált. Ezzel párhuzamosan az RMDSZ a szociáldemokraták minden fontos lépését támogatta, amely a DNA tevékenységének a leszűkítését célzó jogi reform felé irányult. Következésképpen számos ellenzéki vezető, közéleti szereplő és a korrupcióellenes narratívát elfogadó román állampolgár az RMDSZ-t úgy tartja számon, mint az egyik olyan politikai alakulatot, amely gátolja az ország demokratizálódását és modernizációját, és támogatja a PSD klientelizmusát.

20 <http://rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/letoltendo-bortonbuntetesre-iteltek-első-fokon-horvath-annat>

A következőkben nem foglalkozom többet a párhuzamos állam diskurzusával, hanem az antikorrupciós diskurzust veszem górcső alá, és amellet próbálok érveket felsorakoztatni, hogy a populizmus egy sajátos, az 1980 utáni európai viszonyok között egyáltalán nem szokványos formájával állunk szemben. Megpróbálom továbbá kimutatni, hogy a korrupcióellenesség jelenlegi formája a Băsescu által hirdett, „felülről szerveződő neopopulizmus”²¹ és a 2012–2018-as periódus protesztmozgalma közötti fúzió eredménye, amelyet Gerbaudo²² nyomán állampolgári populizmusként (*citizenism*) azonosíthatunk be. Ezzel ugyanakkor nem állítom azt, hogy a korrupció, a politikai patronázs, illetve a klienteláris logika közszférán belüli jelenléte ne jelentenéek nagyon komoly társadalmi problémát Romániában.²³ Amellett sem akarok érvelni, hogy a román demokrácia szempontjából kedvező fejlemény lenne, ha a korrupcióellenes intézkedésekben ellenérdekel politikai csoportosulások teljhatalomra tennének szert az állami intézményrendszer fölött. Ellenkezőleg, úgy vélem, hogy egy ilyen fordulat a demokratikus intézményrendszer szempontjából rendkívül káros folyamatokat indíthatna be. Ez azonban nem kellene gátoljon bennünket abban, hogy szembenézzünk az antikorrupciós diskurzus mibenlétével.

A populizmus minimalista meghatározása felé

A populizmus gyakran használt fogalom, amely nagymértékben különböző politikai jelenségeket, mozgalmakat, szereplőket vagy diskurzusokat jelölhet. Következésképpen a fogalom tartalma erősen vitatott. E vita részleteibe nem kívánok belemenni, ehelyett (a szakirodalomra támaszkodva) a populizmus minimalista meghatározását fogom felvázolni, amely alapján eldönthető, hogy a korrupcióellenesség köré épült identitásdiskurzus populistának

- 21 Michael Shafir: From Historical to "Dialectical" Populism: The Case of Post-Communist Romania. *Canadian Slavonic Papers* 2008 (50):3–4, 425–470.
- 22 Gerbaudo: i. m.
- 23 Korábbi tanulmányunkban kimutattuk, hogy az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolat is a klienteláris szerveződés irányába csúszott el (Kiss Tamás – Barna Gergő Székely István Gergő: A társadalomépítéstől a klientúraépítésig. Az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódás átalakulása. *Magyar Kisebbség*, 2013: 2, 8–40), amin tovább rontott a magyarországi támogatások becsatornázásának mikéntje (Kiss Tamás: Az anyaországi nemzetpolitika dimenziói és az erdélyi magyarságra gyakorolt hatásai. *Pro Minoritate*, 2019: 1, 95–127).

minősíthető-e vagy sem. Újra hangsúlyozom, nem állítom, hogy a romániai korrupcióellenes diskurzus minden tekintetben hasonló lenne az olyan, a közmegegyezés által populistaként beazonosított szereplők diskurzusához, mint Orbán Viktor vagy Marine le Pen. Ellenkezőleg, a romániai korrupcióellenes diskurzus sok tekintetben inkább ellentéte a fenti szereplők diskurzusának. Így például a román korrupcióellenesség nem párosul sem etnicizmussal, sem euroszkepticizmussal, és kifejezetten elutasítja például azt a fajta „nemzeti protekcionizmust”, amit Orbán vagy Marine le Pen intézményesíteni akar. Azonban ezen elemek egyike sem része a populizmus minimalista definíciójának. Amellett, hogy a román antikorrupciós diskurzust szembesítem ezzel a definícióval, el is kívánom helyezni azt az európai, illetve a sajátosan kelet-európai populizmusok térképén. A tanulmány végén amellett fogok érvelni, hogy a román antikorrupciós populizmus leginkább pregnáns sajátossága, hogy (a populizmusok között) nem szokványos módon összekapcsolódik a fejlődési idealizmussal.

A populizmus minimalista meghatározásában a szakirodalom leginkább közkezen forgó tételeire támaszkodom, és három egymással összefüggő kérdést tárgyalok. (1) Egyrészt mi a különbség a populizmus mint szűken fókuszált ideológia (*thin-centered ideology*), másrészt a populizmus mint identitáisdiskurzus között? (2) A politikai közösséget („a népet”) a populizmus minden válfaja társadalmi kizárási mechanizmusokon keresztül konstruálja-e? (3) Mi az összefüggés a populizmus és a liberális demokrácia intézményrendszere között?

(1) A populizmus közkeletű meghatározásának alapelemei fellelhetők a fogalom mindkét típusú meghatározásában. Az egyik meghatározás szerint a populizmus egy „szűken fókuszált” ideológia, a másik szerint egy diskurzus vagy érvelési stílus.²⁴ Canovan²⁵ és Mudde²⁶ képviselik az első típusú megközelítést, a populizmus leggyakrabban idézett meghatározása pedig a következő:

A populizmust olyan ideológiaként definiálom, amely szerint a társadalom végső soron két homogén és antagonistikus csoportra, „a tiszta

24 Létezik egy harmadik típusú meghatározás is, amely szerint a populizmus egy politikai stratégia. Lásd: Noam Gidron – Bart Bonikowski: *Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda*. Wetherhead Center Working Paper Series, Harvard University, Cambridge Mass, 2013; Paris Aslanidis: Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective. *Political Studies*, 2015, doi: 10.1111/1467-9248.12224.

25 Margaret Canovan: Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy. In Yves Mény – Yves Surel (eds.): *Democracies and the Populist Challenge*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2002, 25–44.

26 Cas Mudde: The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 2004 (39):4, 542–63.

népre” és a „korrupt elitre” oszlik, és azt állítja, hogy a politikának a nép „volonté générale”-ját (általános akaratát) kell kifejeznie.²⁷

Ez a meghatározás két kulcsfontosságú tényezőt hangsúlyoz: az első, hogy a populisták antagonisztikus ellentétet feltételeznek az elit és „a nép” között, a második, hogy a népszuverenitás közvetlen formáit részesítik előnyben. Amint Mudde és Kaltwasser²⁸ hangsúlyozzák, a populista ideológia szűken fókuszált jellege teszi lehetővé, hogy az a legkülönbözőbb ideológiai irányzatokkal kapcsolódjon össze, a jobboldali nacionalizmustól kezdve a piacpárti neoliberalizmuson keresztül egészen a baloldali egalitáriánus elképzelésekig.

Egy másik megközelítés szerint a populizmus egy diszkurzus vagy érvelési stílus, amely a politikai folyamatok manicheus definícióját adja, a „tisza nép” és a „korrupt elit” közötti morálisan túlterhelt bináris opozíciót helyezve a középpontba.²⁹ A szűken fókuszált ideológiaként való meghatározáshoz hasonlóan, a populizmus annak diszkurzív stílusként való értelmezése szerint is nagyon eltérő ideológiákkal párosulhat.³⁰ Ernesto Laclau³¹ szerint a populizmus leginkább a politikai közösség („a nép”) konstruálásának egy jól meghatározható módja, amelynek a „mi” és az „ők” közötti szimbolikus distinkció és határmegvonás áll a középpontjában. Ilyen értelemben a populizmus tulajdonképpen egy identitásdiskurzus, amely (mint „üres jelölő”) időben és térben igen különböző formákat ölthet.

A jelen tanulmányban a populizmust magam is identitásdiskurzusnak tekintem, és megpróbálom a politikai közösség megkonstruálásának, illetve a „mi” és „ők” közötti határ megvonásának a mechanizmusait megragadni. Meglátásom szerint a romániai korrupcióellenes populizmusnak az európai jobboldali populizmus konvencionálisabb formáitól megkülönböztető egyik fontos eleme, hogy az előbbiben az etnikai határmegvonás nem játszik szerepet vagy szerepe elhanyagolható. Egyébként ez az egyik olyan elem, ami az antikorrupciós diskurzust sok erdélyi magyar számára is vonzóvá teszi.

27 Uo., 543. (A tanulmány fordítását lásd a jelen lapszámban.)

28 Cas Mudde – Rovira Kaltwasser: *Populism and (Liberal) Democracy: A Framework for Analysis*. In Cas Mudde – Rovira Kaltwasser (eds.): *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?* Cambridge University Press, Cambridge, 1–26.

29 Michael Kazin: *The Populist Persuasion: An American History*. Basic Books, New York, 1995; Kirk Hawkin: *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

30 Kazin: i. m.

31 Ernesto Laclau: *On Populist Reason*. Verso, London, 2005.

Szintén fontos, hogy amikor a populizmust diskurzusként határozom meg, kifejezetten el akarom kerülni az esszencialista címkék osztogatását.³² A politikai közösség megkonstruálásának populista eszközeit különböző szereplők párhuzamosan használhatják, adott esetben úgy, hogy más-más határképzési mechanizmusokat részesítenek előnyben (például amikor az egyik szereplő egyszerű állampolgárokról, a másik a román népről beszél). Számomra nem az a tét, hogy egyik vagy másik szereplőre mint populistára mutassak rá, míg másokat mentesítek e címke alól. Azt sem állítom, hogy mindenki populista, aki részt vesz a korrupcióellenes küzdelemben, vagy hogy aki egyszer bebecsúszott egy populista stílusú argumentációba, az minden megnyilvánulásában populista marad. Mindössze azt állítom, hogy Romániában a különböző elemek fúziója nyomán a korrupcióellenesség körül erőteljes identitásdiskurzus épült ki, amelyet a fogalom minimalista meghatározása szerint populistának kell tekintenünk.

(2) Ha a populizmust identitásdiskurzusként, illetve a politikai közösség megalkotásának módjaként határozzuk meg, kulcskérdés, milyen típusú identitásdiskurzusok, illetve milyen típusú konstrukciós eljárások minősíthetők populistának. Egy széles körben elterjedt, valójában azonban erőteljesen Európa-centrikus perspektíva alapján a válasz nyilvánvalónak tűnhet. Eszerint a populizmus alapvetően egy, a társadalmi kizárásra építő identitásdiskurzus, mi több, az 1980-as éveket követően az európai populizmusok példáján az is nyilvánvalónak tűnhet, hogy a kizárás egyben etnikai alapú kizárás is. Ez onnan ered, hogy miközben Nyugat-Európában a bevándorlók,³³ addig kelet-európai viszonylatban a nemzeti kisebbségek, különösen a romák³⁴ kerültek a populisták célkeresztjébe. Ide kívánczik Gary Freeman fogalma, az „antipopulista” norma.³⁵ Ez alatt Freeman azt érti, hogy (legalábbis a *mainstream*) politikai szereplők tartózkodnak a politikai közösség faji vagy etnikai alapú meghatározásától, illetve a bevándorlóellenes érvekkel is csínjában bánnak az elektorális küzdelem során. Következésképpen a populizmus utóbbi évtizedben történő látványos térnyerését felfoghatjuk egyfajta visszahatásként, illetve az „antipopulista norma” elleni lázadásként.

32 Aslanidis: i. m.

33 Gidron – Bonikowski: i. m.

34 Michael Stewart (ed.): *The Gypsy 'menace': Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. Hurst & Co., London, 2012; Feischmidt Margit: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus politikai kultúrája*. L'Hartmattan, Bp., 2014.

35 Gary Freeman: Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States. *The International Migration Review* 1995 (29):4, 881–902.

Tágabb történelmi és földrajzi perspektívából személve azonban a populizmus és a társadalmi kizárás, különösen az etnikai alapú kizárás összekapcsolódása már korántsem annyira egyértelmű. Mudde és Kaltwasser³⁶ szerint ebben a vonatkozásban a regionális különbségeknek alapvető fontosságuk van. Nézetük szerint Latin-Amerikában (Európával összevetve) a populizmus sokkal inkluzívabb, egyes formáiban egyenesen a politikai közösség kiterjesztésére törekszik. Természetesen az is megfogalmazható, hogy a populizmus minden válfajában egyszerre van jelen az inklúzió és a kirekesztés. A (szokványos) európai populizmusok például a (fehér és bennszülött) munkásosztály vagy alsó osztályok nagyobb fokú bevonását irányozzák elő a hagyományosan az elit által dominált politikai folyamatokba (legalábbis a retorika szintjén).

A fenti megfontolásokat nem tévesztve szem elől, elfogadom Jan-Werner Müller³⁷ azon érvét, hogy parttalan lenne minden identitásdiskurzust populistának nevezni, és hajlamos vagyok azokra az identitásdiskurzusokra szorítkozni, ahol tetten érhető valamely jól körülírható társadalmi csoport szimbolikus kirekesztése. Ebben az értelemben rá fogok mutatni, hogy a romániai korrupcióellenes populizmus esetében ez a politikai közösségből kirekesztett „ők” nemcsak „a korrump politikai osztályt” takarják, hanem mindazokat a jól meghatározható szegmeneket, amelyek nem felelnek meg a privilegizált helyzetben lévő városi középosztály „normalitásról” és „normális Romániáról” alkotott elképzeléseinek.

(3) Széles körben elterjedt nézet, hogy a populizmus veszélyes vagy egyenesen toxikus a demokráciára nézve.³⁸ Mindamellett egyes politikatudósok szerint a populizmus – megfelelő kontextusban – a demokrácia korrekcióját végezheti el.³⁹ Mások egyenesen a populizmus „progresszív”, inkluzív és egyenlőségelvű formáit sürgetik a szélsőjobboldali előretörés megállítása vagy a demokratikus részvétel helyreállítása érdekében.⁴⁰

Meglátásom szerint a fogalom minimalista meghatározása mindenképpen magába kell, hogy foglalja a populizmus és a liberális demokrácia

36 Cas Mudde – Cristóbal Rovira Kaltwasser: Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 2013 (48):2, 147–174.

37 Jan-Werner Müller: *What is Populism?* University of Pennsylvania Press, 2016.

38 Gidron-Bonikowski: i. m.

39 Mudde–Kaltwasser: *Populism and (Liberal) Democracy*. Id. kiad.; Mudde–Kaltwasser: *Exclusionary vs. Inclusionary*. Id. kiad.

40 Gerbaudo: i. m.; Chantal Mouffe: *For a Left Populism*. Verso, London, 2018.

intézményrendszere közötti feszültséget. Mudde és Kaltwasser⁴¹ (2013) ebben az értelemben azt hangsúlyozzák, hogy a populizmus a pluralizmus közvetlen ellentéte. A pluralisták azt gondolják, hogy sem „az elitet”, sem „a népet” nem lehet homogén entitásokként meghatározni, a politikát pedig különböző hatalmi központok és választói csoportok változó szövetségei közötti küzdelemként fogják fel.⁴² Canovan⁴³ azt hangsúlyozza, hogy belső feszültség van a populizmus és a liberális demokrácia intézményrendszere között, mivel ez utóbbinak a fékek és ellensúlyok rendszere, a nem választott testületek és a kisebbség jogainak az alkotmányos védelme is szerves részét képezik. A populisták pedig gyakran érzik úgy, hogy ezek az intézmények gátat szabnak a „népakarat” érvényesülésének.

Jelen tanulmányban amellet fogok érvelni, hogy a román korrupcióellenes populizmus szintén a demokrácia torz felfogásához vezetett, azonban nem a nem-megválasztott szervek legitimitásának a megkérdőjelezésével, hanem épp ellenkezőleg, „politikaellenes” jellege révén, vagyis azzal, hogy a technokrata kormányzást és az ügyészséget részesíti előnyben a megválasztott testületek ellenében. Az intézményes rendnek ez a (meglehetősen szokatlan) felfogása azonban szintén a demokrácia illiberális formájához vezet.

Populizmus Európában

Mielőtt rátérnék a román antikorrupciós diskurzus tárgyalására, érdemes kitérni arra, hogy a vonatkozó szakirodalom hogyan írja le a nyugat- és kelet-európai populizmusokat. Először általában véve az 1980-as évek utáni európai populizmus öt fontos jellemvonását sorolom fel, majd, a következő alfejezetben kitérek a kelet-európai populizmusok sajátos jegyeire. Ez utóbbi alfejezetben tárgyalom részletesebben a fejlődési idealizmus már többször érintett fogalmát, és érvelek amellet, hogy a kelet-európai populizmusokat a fejlődéstdiskurzusokhoz való viszonyukban is meg kell vizsgálni.

(1) Mudde és Kaltwasser 2013-ban kijelentették, hogy „a populizmus jelenleg »érdekházasságban él« a radikális jobboldallal; csak elszigetelten

41 Mudde–Kaltwasser: *Populism and (Liberal) Democracy*. Id. kiad.

42 Robert A. Dahl: *Dilemmas of Pluralist Democracy. Autonomy vs. Control*. Yale University Press, 1982.

43 Canovan: i. m.

fordulnak elő sikeres, nem radikális jobboldali populizmusok a mai Európában”.⁴⁴ Mára, a Syriza⁴⁵ és a Podemos⁴⁶ megjelenésével ez a tézis már kevésbé tartható. Mindemellett továbbra is igaz, hogy az 1980-as évektől az európai populizmus jobbára szélsőséges jobboldali populizmus volt.⁴⁷

(2) A tiszta „nép” és a „korrupt elit” közötti ellentét mellett a (jobboldali) európai populisták a „mi” és az „ők” etnikai és faji meghatározását működtetik. A nativizmus és a neonativizmus⁴⁸ szoros kapcsolatban áll a populizmussal. Az európai populizmus egyik fontos hívószava a jóléti sovinizmus, amely a szociális juttatásokat a törzsökös népességre korlátozná.

(3) Az európai populizmus mindinkább átítatódik euroszkepticizmussal és globalizációellenességgel, ami igaz mind a jobboldali, mind a baloldali változataira. Kneuer⁴⁹ (2018) szerint ez a szoros összefonódás egyrészt a 2008-as gazdasági válság, másrészt a 2015-ös menekültválság következménye. Kriesi és szerzőtársai szerint⁵⁰ a globalizáció már a válság előtt módosította a politikai törésvonalakat, egy új „integráció- és globalizációpárti” vs. „demarkációs/protekcionista” törésvonalat hozva létre. A globalizációval társuló gazdasági és kulturális versengés „győztesek” és „vesztesek” csoportjait hozta létre, a populista pártok pedig sikeresen mozgósították a „veszteseket”. Következésképpen a populista diskurzusok a kulturális és gazdasági protekcionizmus és a nemzeti szuverenitás „régimódi” formájával kapcsolódnak össze.

(4) Közkeletű tézis, hogy a populizmus és a karizmatikus vezetés gyakran jár együtt. Az erős vezetők valóban főszerepet játszanak a populista politizálásban,⁵¹ aminek Jean-Marie és Marine Le Pen, Jörg Haider, Pim Fortuyn és Gert Wilders voltak az emblemikus figurái.

44 Mudde–Kaltwasser: *Exclusionary vs. Inclusionary*. Id. kiad, 155.

45 Cas Mudde: *SYRIZA: The Failure of the Populist Promise*. Palgrave Macmillan, Cham, 2016.

46 Gerbaudo: i. m.

47 A válság utáni állapot leírását lásd Takis Pappas – Hansperer Kriesi (eds.): *European Populism in the Shadow of the Great Recession*. ECPR Press, 2016.

48 André Gingrich – Marcus Banks: *Neo-nationalism in Europe and Beyond: Perspectives from Social Anthropology*. Berham Books, London, 2006.

49 Marinne Kneuer: The Tandem of Populism and Euroscepticism: a Comparative Perspective in the Light of the European Crises. *Contemporary Social Science*, 2019 (14):1, 26 – 42.

50 Hanspeter Kriesi – Simon Bornschier – Romain Lachat – Martin Dolezal – Edgar Grande – Tim Frey: *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

51 Takis Pappas: Are Populist Leaders “Charismatic”? The Evidence from Europe. *Constellations*, 2016 (23):3, 378 – 390.

(5) A populizmust általában az alacsonyabb státusú társadalmi rétegek támogatják. A munkásosztály – amely korábban leginkább baloldali pártokra szavazott – a jobboldali populizmus legfőbb szavazóbázisává vált Európában, elsősorban a bevándorlókkal szembeni munkaerőpiaci és jóléti versengés, valamint a nemzeti identitás feletti kulturális aggodalmak okán.⁵²

Populizmus a félperiférián: az utolérő modernizáció ígérete

A szakirodalom a kelet-európai populizmust sok tekintetben a fentiekhez hasonlóan írja le.⁵³ A szlovákiai Smer figyelemre méltó kivételével a sikeres kelet-európai populisták jobboldaliak, az etnonacionalizmus, a nemzeti protekcionizmus és az euroszeptícizmus alapvető szerepet tölt be a diskurzusukban, a populisták támogatói pedig az alacsonyabb státusú és konzervatívabb rétegek közül kerülnek ki (alacsonyabb képzettségűek, idősek, vidékiek). Müller⁵⁴ jórészt kelet-európai példákön szemlélteti „a hatalmon levő populizmus” jellemzőit. Szerinte a hatalmi pozícióban levő populisták egy (elképzelt) liberális főszó ellenében pozicionálják magukat, és folyamatos politikai és jogalkotási kampányt folytatnak ellenük. Ugyanakkor erős körökben a tendencia, hogy a politikai patronázsrendszerre és klientelizmusra támaszkodjanak, illetve, hogy „a néphez” tartozó (nemzeti, törzssökös stb.) középosztály létrehozásával próbálkozzanak.

Mindezen hasonlóságok dacára lényeges, hogy a kelet-európai populizmusokat nem lehet megérteni a centrum–periféria viszonyrendszer, illetve a térség félperifériás jellegének a figyelembe vétele nélkül. A centrum–periféria viszonyrendszer több szempontból vizsgálható,

52 Daniel Oesch: Explaining Workers’ Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review* 2008 (28):952–972.

53 Enyedi Zsolt: Paternalist Populism and Illiberal Elitism in Central Europe. *Journal of Political Ideologies* 2016 (21):1, 9–25; Peter Učeň: Parties, Populism, and Anti-Establishment Politics in East Central Europe, *SAIS Review*, 2007 (27):1, 49–62; Ben Stanley: A New Populist Divide? Correspondences of Supply and Demand in the 2015 Polish Parliamentary Elections. *East European Politics and Society*. Published online July 8, 2018, Doi: <https://doi.org/10.1177/0888325418783056>

54 Müller: i. m.

tanulmányomban azonban egy történetileg konstruált diskurzív rendnek tekintem, amely a nyugati magországok és Kelet-Európa között egy aszimmetrikus viszonyrendszert rögzít. Melegh Attila⁵⁵ ugyanebben az értelemben használja a Kelet–Nyugat lejtő kifejezést, ami megfogalmazása szerint egy történetileg kialakult globális-hierarchikus értékelési séma, ami a nyugati országokat a hierarchia csúcsára helyezi, a többi szereplőt pedig a Nyugathoz viszonyított közelség-távolság alapján ítéli meg. Kulcsfontosságú, hogy ebben a diskurzív rendszerben a hierarchia alsó pozícióiban lévők is interiorizálják a lejtő gondolatát, ami által mintegy „kolonizált szubjektumokká” válnak. Ebben a helyzetben „a lejtő alján levők alapérzése, hogy az ország [periférikus, visszamaradott] pozíciója nem fenntartható, azon mindenáron változtatni kell”.⁵⁶ Amennyiben ezt belátjuk, a politikai küzdelmeket a félperifériás helyzetből való kitörés különböző stratégiáinak a versenyeként, a kelet-európai társadalomtörténetet pedig az utolérő modernizációs kísérletek sorozataként fogjuk látni.⁵⁷

Amint már említettem, a rendszerváltást követően Kelet-Európában egy új (neoliberális) konszenzus alakult ki a lehetséges és kívánatos fejlődési pályákról. Ezt a konszenzust a régió fejlődési kilátásaira vonatkozó hiperoptimista nézet, vagy – Arland Thornton⁵⁸ kifejezésével élve – a fejlődési idealizmus táplálta. Kognitív szerkezetét tekintve a fejlődési idealizmus hasonló a második világháború utáni evolucionista modernizációelméletekhez, amelyeknek talán Rostowtól⁵⁹ származik a legkidolgozottabb változata. Thornton azonban a fejlődési idealizmusra nem (tudományos jellegű) fejlődéselméletként, hanem mint kulturális modellre (hit-, norma- és jelentésrendszerre) hivatkozik. Ilyen szempontból pedig nem az a kérdés, hogy a fejlődésre vonatkozó premisszái igazak vagy hamisak, hanem, hogy azokat a társadalom mekkora része és milyen szegmensei fogadják el. A fejlődési idealizmus legfontosabb elemei a következők:

- 55 Melegh Attila: *On the East West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe*. Ceu Press, Bp., 2006.
- 56 Uo., 133.
- 57 Antohiés Kiossev a kitörési stratégiák igen eredeti tipológiáit dolgozták ki (Sorin Antohi: *Romanians and the Balkans. From Geopolitical Bovarism to Ethnic Ontology*. Transit Online 2002 (21); Alexander Kiossev: Notes on Self-colonizing Cultures. In B. Pejić – D. Elliot (eds.): *After the Wall. Art and Culture in post-Communist Europe*. Moderna Museet, Stockholm, 1995, 114–28).
- 58 Thornton: i. m.
- 59 Walt Rostow: *Stages of Economic Growth. A Non-communist Manifesto*. Cambridge University Press, Cambridge, 1960.

(1) A társadalmi fejlődés alapvonalai és fő stádiumai világszerte minden országban hasonlóak. Következésképpen az országokat rangsorolni lehet fejlettségi szintjük szerint.

(2) A nyugati magországok (azaz Nyugat-Európa és az onnan kirajzott telepes-társadalmak) a társadalmi és gazdasági fejlődés csúcán helyezkednek el. Következésképpen minden más ország számára a fejlődés modelljeként szolgálnak.

(3) Ok-okozati összefüggés van a fejlődés különböző dimenziói között. Thornton főként azt hangsúlyozta, hogy a fejlődési idealizmus a nyugati családmodell elterjedése és a társadalmi fejlődés közötti párhuzamot feltételezi. Ugyanakkor négy dimenziót határoz meg, nevezetesen az erőforrások kihasználását, a társadalmi intézményeket, a kulturális értékeket, valamint a családra és a magánéletre vonatkozó modelleket, amelyek egységes fejlődési modellé kapcsolódnak össze. Fontos elem, hogy a nyolcvanas évek neoliberais fordulatát követően a demokrácia, illetve a piacgazdaság a fejlődési idealizmus központi elemeivé váltak.

(4) A felzárkózó fejlődés nemcsak kívánatos, hanem lehetséges is. A periférikus és a félperiférikus országok bekerülhetnek a magországok közé, ha elég következetesek a társadalmi és gazdasági modernizációt elősegítő intézmények és értékek átvételében, illetve általában véve a nyugati modellkövetésben. Ha nem kerülnek be a centrumba, annak az „atavisztikus” intézményes struktúrák és társadalmi értékek az okai. Érdemes kiemelni, hogy a korrupció, a klienteláris struktúrák és a meritokratikus értékrend hiánya a fejlődési idealizmus híveinek szemében ilyen „atavizmusok”.

Az 1990-es években és a 2000-es évek elején Kelet-Európában a fejlődési idealizmus elsősorban annak az ígérését jelentette, hogy intézményes reformokkal, valamint egy funkcionális piacgazdaság és demokrácia révén ezek a társadalmak utolérhetik a nyugat-európai magországokat. Melegh Attila⁶⁰ ebben az összefüggésben használta a liberális utópia, míg Alexander Kiossev⁶¹ az önkolonizáló kultúra kifejezést. Mindkettő a fejlődési optimizmushoz, illetve az utópisztikus nyugati modellkövetéshez kapcsolódik. A populizmus megerősödése ennek a liberális utópiának és fejlődési optimizmusnak az eróziójával áll összefüggésben. Ez fokozatosan ahhoz a meggyőződéshez vezetett, hogy az intézményes reformok ortodox (neoliberais) módszerei csak súlyosbították a kelet-európai társadalmak problémáit, illetve megerősítették azok félperiférikus helyzetét. Következésképpen a társadalmi fejlődés új modelljeire van szükség, amelyek megvédik a nemzeti társadalmakat a gazdasági kizsákmányolástól,

60 Melegh: i. m.

61 Kiossev: i. m.

illetve a magországi kulturális penetrációjától. A kelet- és nyugat-európai populizmusokban tehát látszólagosan közös elem a nemzeti (kulturális és gazdasági) protekcionizmus. Fontos különbség azonban, hogy ezen keresztül a nyugati populisták a status quo megőrzésére törekuszenek, míg az olyan kelet-európai populisták, mint Orbán Viktor, felzárkózást és utolérő modernizációt ígérnek (hasonlóan amúgy a liberális utópia vagy önkolonizáló stratégia híveihez).

A román korrupcióellenes populizmus eredete

A romániai populizmusnak jelentős irodalma van, jellemző azonban, hogy a legtöbb elemző viszonylag marginális politikai szereplőket, illetve csekély politikai súllyal rendelkező diskurzusokat tárgyal ezen címszó alatt. Ilyenek a Nagy-Románia Párt (PRM) és Corneliu Vadim Tudor,⁶² az Új Nemzedék Pártja (PNG) és Gigi Becali,⁶³ a Dan Diaconescu Néppártja (PPDD), illetve maga Diaconescu.⁶⁴ Természetesen akadnak jelentékeny kivételek is. Így Sorina Soare,⁶⁵ a Szociáldemokrata Párt paternalista-populista jellemvonásaira hívja fel a figyelmet, míg Corbu és szerzőtársai⁶⁶ Traian Băsescu volt elnököt nevezik meg a „legpopulista *mainstream* politikusként” (mintha a populizmus definíció szerint a nem *mainstream* szereplők sajátja lenne). A romániai populizmussal

- 62 Alina Mungiu-Pippidi: The Return of Populism – The 2000 Romanian Elections. *Government and Opposition*, 2001 (36):2, 230 – 252; Grigore Pop-Eleches: *Whither Democracy? The Politics of Dejection in the 2000 Romanian Elections*. Program in Soviet and Post-Soviet Studies, Working Paper Series, Institute of Slavic, East European, and Eurasian Studies, UC Berkeley, 2001.
- 63 Shafir: i. m.; Paul Sum: The Radical Right in Romania: Political Party Evolution and the Distancing of Romania from Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, 2010 (43):1, 19–29.
- 64 Sergiu Gherghina – Sergiu Miscoiu: A Rising Populist Star: The Emergence and Development of the PPDD in Romania. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 2014 (22):2, 181–197.
- 65 Sorina Soare: Genul și speciile populismului românesc. O incursiune pe tărâmul tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte. In Sergiu Mișcoiu – Sergiu Gherghina (ed.): *Partide și personalități populiste în România postcomunistă* Institutul European, Iași, 2010, 87–118.
- 66 Nicoleta Corbu, Delia Balaban-Bălaș, and Elena Negrea-Busuioac: Romania. Populist Ideology Without Teeth. In: Toril Aalberg, Frank Esser, Carsten Reinemann, Jesper Strömbäck, and Claes H. de Vreese (ed.): *Populist Political Communication in Europe*. Routledge, London, 2016, 205–218.

foglalkozó szakirodalom legeredetibb munkái szintén Traian Bănescu diskurzusát vizsgálják,⁶⁷ Alina Mungiu-Pippidi⁶⁸ egyik legutóbbi tanulmánya pedig azzal is számot vet, hogy az antikorrupciós küzdelem is az olasz „tisza kezekhez” hasonló populizmus irányába csúszott el.

Értelmezésben a romániai korrupcióellenes populizmus (mai formájában) történetileg konstruált, több különálló jelentésréteg fúziója nyomán keletkezett identitásdiskurzus. Mint ilyen, két meglehetősen különböző forrás táplálta, nevezetesen Traian Bănescu „felülről szerveződő neopopulizmusa”,⁶⁹ illetve a nagyvárosi professzionális középosztály körében létrejött protesztkulturúra, amelynek kezdetei 2012-re tehetőek, és amely a 2017-es #rezist mozgalomban csúcsonyult ki.⁷⁰ A romániai korrupcióellenes diskurzus ez utóbbi jelentésrétegét a Gerbaudo⁷¹ által leírt állampolgári populizmus vagy anarchopopulizmus fogalmak mentén lehet értelmezni.

Bănescu politikai kommunikációjának a populista jegyei viszonylag jól ismertek.⁷² Ennek a diskurzusnak a középpontjában maga az elnök állt, mint erős, karizmatikus vezető, aki közvetlen kapcsolatot tart fenn a román néppel, és aki egy személyben szegül szembe a korrump politikai osztállyal, illetve az olyan nem hatékony és fölösleges intézményes szerkezetekkel, mint például a parlament. A „néppel” való közvetlen kapcsolatot Bănescu a vaskos humorral fűszerezett hétköznapi nyelvezet használatán keresztül is hangsúlyozta.⁷³ A legagresszívabb korrupcióellenes kampány 2004-ben (még a PSD kormányzása alatt) zajlott le, de a korrupcióellenes retorika és a masszív elitellenesség az elnök összes kampányát végigkísérte. Michael Shafir idézi Bănescu azon mondatát, miszerint a „saját kezemmel végzek ki bármely, korrupcióval gyanúsított minisztert”,⁷⁴ amelyen keresztül az elnök, ha csak a verbalitás szintjén is, duterte-i magasságokba emelkedett. Elektorális értelemben Bănescu

67 Iețcu-Fairclough: i. m.; Shafir: i. m.

68 Mungiu-Pippidi: *Romania's Italian style*. Id. kiad.

69 Shafir: i. m., 442.

70 Tina Olteanu – Shaazka Beyerle: The Romanian People Versus Corruption. The Paradoxical Nexus of Protest and Adaptation. *PaCo*, 2017 (10):3, DOI: 10.1285/i20356609v10i3p797; Henry P. Rammelt – Ruxandra Gubernat: Recreative Activism in Romania How Cultural Affiliation and Lifestyle Yield Political Engagement. *Socio.hu*, January 2017, Doi: 10.18030/socio.hu.2017en.143.

71 Gerbaudo: i. m.

72 Iețcu-Fairclough: i. m.; Shafir: i. m.

73 Iețcu-Fairclough: i. m.; Jonathan Koban – Mihaela Ioana Danetiu: Populist Elites in Postcommunist Romania. *International Relations and European Studies*, 2013 (V. Suppl.), 279–290.

74 Shafiri: i. m., 454.

„felülről szerveződő neopopulizmusa” rendkívül sikeresnek nevezhető, hisz két elnökválasztást és két népszavazást sikerült behúznia a korrupció- és elitellenes üzenetekkel.

Băsescu intézményes öröksége ugyancsak megkerülhetetlen. A populisták többségétől eltérően, az elnök elsősorban a demokratikus intézményes rendszer választott testületeit támadta, nevezetesen a parlamentet, a politikai pártokat és a kormányt. Az elnöksége alatt ezeknek az intézményeknek a legitimitása drasztikusan leromlott. Ezzel párhuzamosan a (korruptnak ítélt) választott tisztségviselők befolyásán kívül elhelyezkedő, úgymond önálló és független intézmények létrehozását és megerősítését kezdeményezte.⁷⁵ A Nemzeti Korrupcióellenes Ügyészséget (*Parchetul Național Anticorupție*) 2002-ben hozták létre a szociáldemokraták kormányzása alatt, de 2005-ben, amikor Monica Macovei, Băsescu közeli szövetségese igazságügyi miniszter lett, átszervezték, megerősítették és átnevezték Országos Korrupcióellenes Igazgatósággá (DNA). Nem szabad figyelmen kívül hagyni az erőszakos szervezetek és a titkosszolgálatok megerősítésére tett intézkedéseket sem. Ahogy azt Mungiu-Pippidi⁷⁶ is leírja, a hírszerzési szolgálatok (főként az elnök ellenőrzése alatt álló SRI) anyagi támogatását jelentős mértékben megnövelték, Băsescu pedig nagymértékben támaszkodott ezekre az intézményekre az elnöksége alatt.

A romániai protesztmozgalom kezdetei 2012-re tehetőek. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a korrupció csak fokozatosan vált központi kérdéssé a kezdetben policentrikus és diffúz identitással rendelkező mozgalmon/mozgalmakon belül. Eredetileg a protesztseményeken résztvevő emberek változatos és nem is mindig jól meghatározható kérdések mentén szerveződtek és kapcsolódtak be a parlamenten kívüli politikai részvétel különböző formáiba.⁷⁷ A korrupcióellenesség középpontba kerülése valójában bizonyos politikai szereplők – elsősorban Klaus Iohannis államelnök – utólagos és viszonylag késői, ám nagyon is sikeres keretezésének (*framing*) köszönhető.⁷⁸ A sikeres keretezést akár úgy is értelmezhetjük, hogy ezáltal jött létre a „felülről irányított neopopulizmus” és az alulról szerveződő civil mozgalmak fúziója, amely a korrupcióellenes diskurzus ma ismert formáját létrehozta.

Érdemes röviden áttekinteni a protesztmozgalom kiemelkedő mozanatait. Olteanu és Beyerle⁷⁹ nyomán hangsúlyozhatjuk, hogy a visz-

75 Cirjan: The Romanian “Parallel State”. Id. kiad.

76 Mungiu-Pippidi: *Romania's Italian Style*. Id. kiad.

77 Cirjan: *Did it Ever Happen?* Id. kiad.

78 Uo.

79 Olteanu-Beyerle: i. m.

szatéró protesttalkalmak az állampolgárság aktív közéleti részvételhez kötött újradefiniálásához vezettek, illetve – Rammelt és Gubernat⁸⁰ szavaival élve – megteremtették a részvétel kultúráját.

A protestmozgalom első hulláma a gazdasági válsághoz és az abból következő megszorítási intézkedésekhez köthető. A tüntetések 2012 januárjában kezdődtek, miután Traian Băsescu lemondatta a közmegebecsülésnek örvendő megbízott egészségügyi minisztert, Raed Arafatot. Eredetileg a tüntetés ehhez az egyedi eseményhez kapcsolódott, végül azonban a tüntetők Băsescu lemondását, Arafat hivatalba való visszahelyezését és előrehozott választásokat követeltek. Băsescu megtartotta ugyan a hivatalát, de Emil Boc miniszterelnök 2012 februárjában lemondott, Băsescu pedig gyakorlatilag elvesztette a politikai mezőny feletti ellenőrzés képességét. Mindebből politikai szinten a szociáldemokraták profitáltak. Megalakult a Szociál-Liberális Unió (USL), amely nagy arányban megnyerte a helyhatósági, majd a parlamenti választásokat. Amint Olteanu és Beyerle⁸¹ rávilágítottak, a megszorítási intézkedések és a létező politikai berendezkedéssel szembeni ellenérzések álltak a tüntetések középpontjában, azonban a korrupcióellenesség ekkor még nem szerepelt a szlogenek között. További adalék azonban, hogy szemben például a megszorítások ellen Görög- vagy Spanyolországban tiltakozókkal, a romániai tüntetők nem vagy alig használtak globalizáció- és kapitalizmusellenes jelszavakat.

A tüntetések második hullámát 2013 őszén a verespataki bányaprojekt engedélyezése váltotta ki. Ezt a tüntetők a korporatív-multinacionális érdekeknek a román állam és jogalkotás fölötti hatalomátvételeként értékelték.⁸² A bányaprojektet a teljes politikai osztály egyöntetűen támogatta, amit a tüntetők a korrupció megnyilvánulásaként érzékeltek.⁸³ A tüntetések mindemellett egy környezeti problémára összpontosítottak. Emellett érintették a globális kapitalizmus és a korrupció elitek közötti kapcsolatot, de valójában nem a korrupcióellenesség volt a tüntetők legfőbb problémája.

A harmadik, Colectivként rögzült tüntetéshullámot egy 2015. október 30-án bekövetkezett tragikus baleset váltotta ki: 64 ember halt meg egy klubban kitört tűzben, annak következtében, hogy a tulajdonosok nem tartották be a biztonsági előírásokat. A tüntetés egyrészt a gyász és

80 Rammelt–Gubernat: i. m.

81 Olteanu–Beyerle: i. m., 807.

82 Alina Pop: *Rosia Montana: Social Representations Around an Environmental Controversy in Romania*. Shaker Verlag, 2014; Isabela Fairclough – Irina Diana Mădroane: *An Argumentative Approach to Policy ‘Framing’. Competing ‘Frames’ and Policy Conflict in the Roşia Montană Case*. *Rozenberg Quarterly*, 2016.

83 A tüntetők egyik szlogenje a nagy rablás (*marele jaf*) volt (Fairclough–Mădroane: i. m.).

a kétségbeesés spontán megnyilvánulása volt, azonban a tüntetők hamar eljutottak odáig, hogy a kormány és Bukarest polgármesterének a lemondását követeljék. Victor Ponta miniszterelnök 2015. november 4-én mondott le, a kormányzást pedig a volt uniós biztos, Dacian Cioloș vezette „technokraták” vették át. A Colectiv-tüntetések fontos fordulópontot jelentettek a teljes protestmozgalomban. Cirjan⁸⁴ rámutatott, hogy a 2015-ös tüntetések inkább spontánul alakultak és az érzelmek (keserűség és harag) vezérelték őket, mintsem valamilyen pontosan megfogalmazható politikai cél. Szerinte a Klaus Iohannis által a tüntetések nyomán kezdeményezett „civil kerekasztalnak” volt döntő szerepe abban, hogy a Colectiv-tüntetések nyomán a korrupcióellenesség (az „emberség, méltóság, tisztelet, meritokrácia és szabadság” jelszavai mellett) a protestmozgalom középpontjába került. Fontos hozzátenni persze (és ez Cirjan érvelésének az erejét csökkenti), hogy Klaus Iohannis 2014-es megválasztása szintén akár a protestmozgalom egyik állomásának tekinthető (vagy azzal legalábbis átfedődött). A jelenlegi államfő megválasztásában kulcsszerepet játszott az antikorrupciós, illetve politikaellenes jelszavak mentén történő mozgósítás, Iohannis ellenjelöltje, Victor Ponta a politikai elit korruptségának a szimbóluma volt, már jóval azelőtt, hogy a Colectiv-tragédia kapcsán lemondásra kényszerült volna.

A tüntetések negyedik hullámát, a 2017 februárjában zajlott, több száz ezer főt megmozgató tömegeseményt és az abból kinövő #*rezist* mozgalmat a protestmozgalom tetőpontjának lehet tekinteni. Ezt ismételten kihasználta és keretezte Iohannis államelnök és más intézményes szereplők, mint például Augustin Lazăr legfőbb ügyész vagy a DNA főügyésze, Laura Codruța Kövesi. Mindemellett a korrupcióellenesség ezzel megtalálta a helyét a romániai „állampolgári populizmus” identitásdiskurzusának a középpontjában.

Összegzés helyett: a román antikorrupciós diskurzus helye a populizmustipológiákban és viszonya a fejlődési idealizmushoz

Amint már említettem, a romániai korrupcióellenes diskurzus sok tekintetben hasonlít ahhoz, amit Paolo Gerbaudo⁸⁵ állampolgári populizmusnak (*citizenism*) nevezett. A fogalom révén Gerbaudo a 2011-es

84 Cirjan: *Did it Ever Happen?* Id. kiad.

85 Gerbaudo: i. m.

Occupy-mozgalmak ideológiáját írja le. Ennek az ideológiának a középpontjában az állampolgárságnak az önszerveződő és aktív politikai részvételen keresztül történő újrafogalmazása áll. Az analógia több aspektusára is érdemes részletesen kitérni.

Először is az állampolgári populizmus, még ha a nemzeti szimbólumokat (például a nemzeti zászlót) használja is, nem a „régimódinak” ítélt román népre, hanem az „egyszerű állampolgárokra” hivatkozik. Márpedig ez nem egy lényegtelen szemantikai szörszálhasogatás. Amint Gerbaubo⁸⁶ is hangsúlyozza, az átlagpolgárokra való hivatkozás több teret ad a diverzitásnak, a pluralizmusnak és a nézetkülönbségeknek, mint „a nép” homogénebb fogalma. Következésképpen az állampolgári populizmus sokkal inkább kompatibilis a fiatal városi középosztály individualizmusával.

Másodszor: a Gerbaudo által leírt állampolgári populizmushoz hasonlóan, a romániai korrupcióellenes diskurzus (a Băsescu utáni korszakban) vezető(k) nélküli populizmussá vált. Klaus Iohannis, a 2014-ben megválasztott elnök kihasználta a korrupcióellenes identitásdiskurzust, mi több, talán amellett is érvelhetünk, hogy az az ő „keretezése” nyomán jött létre. Iohannisra, ugyanúgy vagy még inkább igaz, mint Băsescura, hogy gyakorlatilag a korrupcióellenesség az egyetlen politikai üzenete. Az is igaz, hogy a Mentsétek meg Romániát Szövetség (USR) a korrupcióellenesség mentén jött létre azzal a céllal, hogy „a dühös fiatalokat” képviselje. Ugyanakkor sem Iohannis, sem az USR vezetői nem hordozzák a karizmatikus vezető imázsát, és nem képesek arra, hogy egyértelműen irányítsák a korrupcióellenes diskurzust.

Harmadszor a korrupcióellenes populizmus mint identitásdiskurzus leginkább fiatal és középkorú, középosztálybeli, felsőfokú végzettséggel rendelkező, Románia nagyvárosaiban élő emberek számára bír vonzerővel. Több elemző⁸⁷ rámutatott – nézetem szerint abszolút mértékben helyesen – a protestmozgalom és a korrupcióellenes identitásdiskurzus osztályjellegére. Meggyőző az is, ahogyan Gubernat és Rammelt⁸⁸ a protestmozgalmat és az abból kinövő aktivizmust a professzionális városi középosztály szabadidő-kultúrájaként értelmezte.

86 Uo., 61–89.

87 Tamás Gáspár Miklós: Romania's Protests and Hungary: Interview with G. M. Tamás. *LeftEast*, February 13, 2017; Florin Poenaru: Ceai sau cafea? *CriticAtac*, 1 februarie 2017; Costi Rogozeanu: Hora unirii clasei de mijloc. *CriticAtac*, 9 decembrie 2016; Ciprian Şiulea: Anticorupția împotriva retrograzilor – multă ipocrizie, puțin ideal. *Baricada*, 6 februarie 2017.

88 Rammelt–Gubernat: i. m.

Mindemellett a Gerbaudo által leírt Occupy-mozgalmakhoz viszonyított különbségek is fontosak. A legfontosabb ezek közül, hogy a romániai korrupcióellenes populizusból és a köré épülő identitásdiskurzusból gyakorlatilag hiányzanak a globalizmus- és kapitalizmuskritikus elemek. Amint Olteanu és Beyerle⁸⁹ rámutatott, a kapitalizmushoz és a transznacionális struktúrákhoz a román antikorrupciós diskurzus a fejlődés és a hatékonyság képzetét társította, még a 2012-es, megszorítási intézkedések elleni tüntetések kontextusában is.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy – a fejlődési idealizmussal való összekapcsolódásából következően – a korrupcióellenes diskurzus a populizmus egy Nyugat- és Európa-párti, illetve neoliberális változata. Érdemes rögtön hozzátenni, hogy a neoliberális populizmus csak Európában szokatlan, globális viszonylatban azonban korántsem példa nélküli.⁹⁰ Ezt az első látásra szokatlannak tűnő kognitív struktúrát akkor érthetjük meg, ha visszatérünk ahhoz a meglátáshoz, miszerint a fejlődési idealizmus Kelet-Európában maga is az ország félperiférikus helyzetének meghaladását szolgáló stratégia. Ilyen értelemben a korrupcióellenes diskurzus a Nyugat egyik utópisztikus víziójához kapcsolódik, amit az antikorrupciós narratíva szerint akkor lehetne elérni, ha az ország végre képes lenne megszabadulni a(z atavizmusként értelmezett) politikai partikularizmustól. Innen nézve a korrupcióellenes populizmus valójában a 2000-es évek modernizációs konszenzusának az örököse. A Kiossev⁹¹ féle „önkolonizáló kultúra” fogalma különös relevanciával bír, miután a (korrupció miatt) „dühös fiatalok” saját társadalmukat valójában a hiányon keresztül határozzák meg. Az ország „jobbik arcát” képviselő tüntetők szerint Románia egy olyan hely, ahol hiányoznak a „normális” társadalomra (vagyis az elképzelt, utópisztikus Nyugatra) jellemző intézményes struktúrák és kulturális normák.

Az „önkolonizáló” stratégia, illetve a Kelet–Nyugat lejtőn való pozicionálódás határozza meg az „egyszerű állampolgárok”, a „korrupt” nemzeti/helyi elit és a transznacionális szervezetek hármásának viszonyát. Orbán, Kaczyński vagy Gruevski diskurzusában az eurobürokraták, a multinacionális vállalatok vezetői és a nemzetközi szervezetek képviselői az elit részét képezik, mi több, ők azok, akik kihelyezett helytartóikra, a globalista és liberális politikai erőkre támaszkodva a magyar, a lengyel vagy a macedón népre törnek. Ezzel szemben ők, vagyis a helyi elit, illetve a nemzeti kormány a nép védelmezői a globális szereplőkkel

89 Olteanu-Beyerle: i. m.

90 A populizmus neoliberális formáiról lásd Kurt Weyland: *Neoliberal Populism in Latin America and Eastern Europe. Comparative Politics*, 1999 (31):4, 379–401.

91 Kiossev: i. m.

szemben. Nem így a korrupcióellenes populizmus által forgalmazott világkép szerint: itt az „egyszerű állampolgárok” és a „korrup” helyi elitek feszülnek egymásnak, miközben az Európai Unió, a nemzetközi szereplők és általában véve (a nyugatiként azonosított) globális elit nem ellenségei, hanem szövetségesei az egyszerű állampolgároknak. Az ellenséget a helyi választott tisztségviselők képviselik, akik a globális és európai struktúrák, illetve az átlagpolgárok között egyfajta korrupit közvetítő réteget alkotnak. Így a helyi politikusok uralmánál a korrupcióellenes tábor számára akár a nemzetközi struktúrák közvetlen kontrollja is jobb megoldásként jelenik meg. Ennek életszerűbb formája a globális beállítottaságú helyi technokraták kormányzása. Így személyesítheti meg bizonyos rétegek számára az ideális kormányzati formát az egykori EU-biztos és európai technokrata, Dacian Cioloş.

Ebben az „önkolonizáló” képzetrendszerben nem csupán a „korrupit” (nemzeti/helyi) elit és az „egyszerű állampolgárok” közötti antagonizmusnak, hanem egy további határmegvonásnak is kulcsszerepe van. A „normalitásra”, „normális életre” és „normális országra” vágyó emberek nem csupán az önző és korrupit elitekkel állnak szemben, hanem azokkal a társadalmi rétegekkel is, akik túlzottan „kulturálatlanok” ahhoz, hogy „normálisan” viselkedjenek. Ez a „kulturálatlanság” a legkülönbözőbb hétköznapi helyzetekben megnyilvánulhat, olyan esetekben például, ha valaki ráparkol a nagyvárosokban frissen létesített kerékpárutakra, ha nem gyűjti szelektív módon a szemetet és így tovább. Bortun és Cheregi⁹² „elemzése” szerint (amely amúgy meglehetősen reflektálatlanul reprodukálja a vonatkozó sztereotípiákat), közéleti síkon az „új Románia” a klientelizmusra, az autoriter politikai kultúrára, az önzésre, a múltba révedésre, az etnikai nacionalizmusra, az idealizmusra, a vallásosságra és a fatalizmusra épülő „régii Romániával” is szemben áll.

Ezen a ponton eljutunk ahhoz a kérdéshez, hogy az antikorrupciós populizmus milyen társadalmi kizárásii mechanizmusokon keresztül teremti meg a saját politikai közösségét, az „egyszerű és tisztességes állampolgárokat”, az „új” vagy „normális Romániát”. Tény, hogy a politikai közösség megkonstruálásában az etnikai kizárás nem játszik szerepet. Olyannyira nem, hogy miközben Románia Alkotmánya a szuverenitás letéteményeseként az etnikai értelemben vett román népet jelöli meg, addig az antikorrupciós diskurzus sokkal inkább etnikailag jelöletlen állampolgárokra hivatkozik. A román antikorrupciós populizmus

92 Dumitru Bortun – Bianca Cheregi: Ideological Meaning in the 2017 Romanian Protests: Discourses and Counter-Discourses. In Ana Adi – Darren Lilleker (eds.): *#Rezist. Romania's 2017 Anti-Corruption Protests: Causes, Developments and Implications*. Quadriga University of Applied Sciences, Berlin, 2017, 18–23.

semmilyen közvetlen negatív utalást nem tesz az őshonos kisebbségekre vagy a bevándorlókra, ami önmagában sajátossá teszi az európai populizmusok családján belül. A „mi” csoportba könnyedén bevonhatók például erdélyi magyarok és valóban, az erdélyi városokban sok magyar, döntően a magas státuszú, professzionális középosztály tagjai a proteszmozgalom vehemens támogatóivá is váltak. Ugyanakkor az antikorrupciós diskurzus és a proteszmozgalom nemcsak a fejlődési idealizmussal kapcsolódik össze, hanem mélyen beágyazódik az urbánus középosztály határfenntartási gyakorlataiba.⁹³ A román urbánus középosztály pedig nem pusztán a korrupt elittel, hanem az alacsony státusúakkal, a vidékiekkel, illetve általában azokkal szemben határozza meg önmagát, akik képtelenek „civilizáltan” élni. Az antikorrupciós diskurzus felfogható úgy, mint a határfenntartás közéleti dimenzióban megnyilvánuló formája, amelynek célkeresztjében a PSD, a korrupt politikusok, a patronázs támogatói kerülnek, akiknek az elégtelen politikai kultúrája és közéleti igénytelensége miatt nem tud az ország megfelelően fejlődni.

Mintegy másodlagos jelentésréteggként az antikorrupciós diskurzus hajlamos összekapcsolódni az orientalista típusú regionális sztereotipizációval. Eszerint nem csupán a PSD támogatottsága oszlik meg egyenetlenül regionálisan, hanem a korrupciónak és a nepotizmusnak is megvannak a regionálisan meghatározható melegágyai. Erről szól a „Románia teleormanizálódásával” (*teleormanizarea României*) kapcsolatos szlogen. Teleorman megye, ahonnan Liviu Dragnea, a PSD volt elnöke, illetve Viorica Dăncilă miniszterelnök származnak, nem csupán az ország déli területeit, hanem Románia „balkáni” jellemvonásait testesíti meg.⁹⁴ A másik oldalt, vagyis a „normális Romániát” az ország fejlettség szerint magasan pozicionált területei képviselik, vagyis leginkább Erdély, illetve a Bánság, amelyeket nem csupán az ott élők, hanem az ország más területein lakók is a fejlettségi hierarchia csúcsára helyeznek.⁹⁵ A korrupcióellenesség orientalista regionális fókusza mellett a diskurzus másodlagos etnicizálódása sem csupán elméleti lehetőség. A legtöbb

93 Az osztályhatárok fenntartásáról lásd Michele Lamont: *The Dignity of the Working Men*. Harvard University Press, Cambridge Mass, 2000; Michele Lamont – Molnár Virág: *The Study of Boundaries in the Social Sciences*. *Annual Review of Sociology*, 2002 (28):1, 167–195.

94 A balkanizmusról lásd Maria Todorova: *Imagining the Balkans*. Oxford University Press, Oxford, 2009, a balkanista/orientalista értelmezési keret helyi/nemzeti szinteken való újratermelődéséről pedig Milica Bakić-Hayden: *Nesting Orientalism*. *Slavic Review*, 1995 (54):4, 917–931.

95 Kiss Tamás: *Escaping the “Balkanizing” Gaze? Perceptions of Global and Internal Developmental Hierarchies in Romania*. *East European Politics and Society*, 2017 (31):3, 565–595.

román képzetrendszerében az országban élő etnikai csoportok is egy képzeletbeli fejlettségi hierarchia mentén helyezhetők el, ahol a németek (és kisebb mértékben, illetve vitatott módon) a magyarok a többség fölött, míg a romák az alatt helyezkednek el. Cristian Cercel⁹⁶ ebben az értelemben tekinti a romániai germanofiliát a Kelet–Nyugat lejtőn való pozicionálódási stratégiának. A másik oldalon a romák azok, akik a politikai közösség illetően meghatározásából kicsúszhatnak, nem az etnikai eredetük miatt, hanem amennyiben képtelenek vagy nem hajlandóak a középosztály standardjai szerint élni.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a korrupcióellenességet középpontba helyező identitásdiskurzus részben a román társadalom privilegizált rétegeinek a határfenntartási gyakorlatait segíti, és lehetővé teszi, hogy önmagukat „progresszívnek”, az ország fejlődésének letéteményeseiként láttassák. Az érem másik oldala, hogy mindez a kizárás finom, de nem kevésbé hatékony technikáival kapcsolódik össze, és a gyakorlatban nagyfokú intoleranciához vezet mindazokkal szemben, akik nem tudnak vagy nem akarnak megfelelni a „progresszív” középosztály normarendszerének.

A legfőbb probléma azonban a korrupcióellenes diskurzus illiberális következményeiben rejlik, amelyekről Mungiu-Pippidi⁹⁷ már a jelen tanulmány előtt beszámolt. Ez leginkább azzal függ össze, hogy sem intézményesen, sem diskurzív szempontból nem tekinthetünk el attól, hogy a még oly progresszívnek látszó állampolgári populizmus és protesztmozgalom mégiscsak a Basescu által „felülről kezdeményezett neopopulizmussal” fuzionált. A DNA és más, vele összefonódó, nem választott testületek (többek között a titkosszolgálatok) reflektálatlan támogatása, illetve a korrupcióellenes diskurzus „politikaellenessége” a demokratikus rend eltorzult felfogásához vezet. Ha mindez a választott testületek iránti bizalom hiányával és az individuális szabadságjogok (korrupcióellenes harc oltárán történő) felfüggesztésének támogatásával párosul, akkor ez a demokrácia egy mélyen illiberális formájához vezethet.

96 Cristian Cercel: *Romania and the Quest for European Identity. Philo-Germanism without Germans*. Routledge, London, 2019.

97 Mungiu-Pippidi: *Romania's Italian Style*. Id. kiad.